

ЧАСТИНА ШОСТА КОНФЛІКТИ МІЖ РЕГІОНАМИ

«ЯКЩО БУДИНОК
РОЗКОЛОТИЙ САМ У СОБІ,
ВІН НЕ ВСТОЇТЬ. НА МОЄ
ПЕРЕКОНАННЯ, НАША ДЕРЖАВА
НЕ МОЖЕ ДОВІКУ ЛИШАТИСЯ
НАПІВРАБСЬКОЮ — НАПІВВІЛЬНОЮ»

Абрагам Лінкольн, 1858 р.

У середині XVIII ст. Сполучені Штати почали зваблювати до себе нестримний потік іноземних туристів. Як зауважив один історик: «Те, що являло собою дещо туманне, іноді романтизоване затилля колоніального визиску, стало дослівно за ніч явищем, яке належить дослідити, політичним і моральним експериментом, якому слід дати оцінку».

Жоден гість Сполучених Штатів не лишив сталішого опису своїх подорожей і спостережень, ніж французький письменник і політичний теоретик Алексис де Токвіль, чия «Демократія в Америці», лишається одним із найчіткіших та найглибших аналізів американського суспільного і політичного життя. Токвіль виявився занадто пильним спостерігачем, аби не ставитися до Сполучених Штатів критично, та його вирок був глибоко позитивним. «Демократичне врядування доводить поняття політичних прав до рівня найскромніших громадян, – писав він, – так само, як поширення багатства доводить поняття власності до всіх членів суспільства». І все-таки Токвіль був одним серед перших у довгому ряду мислителів, яких бентежило те, чи зможе примітивна рівність зберегтися в умовах розвиненої фабричної системи, що погрожувала наступним неминучим розмежуванням між промисловими робітниками та новою, підприємницькою елітою.

Інші мандрівники висловлювали подив, чаруючись ростом і життєвою снагою країни, де вбачали «всюди аж зовсім недвозначні докази багатства та швидкого поступу в сільському господарстві, комерції та великих громадських роботах». Проте згаданого оптимістичного погляду на американський експеримент дотримувалися не всі. Скептиком, зокрема, виявився англійський письменник Чарлз Діккенс, що вперше побував у Сполучених Штатах у 1841–1842 рр. «Це не та республіка, на яку я приїхав подивитися, – писав він в одному з листів, – це не та республіка, яку я собі уявляв... Чим більше замислююся про її молодість та силу, тим біднішою та нікчемнішою з тисяч точок зору постає вона в моїх очах. У всьому, чим вона так пишається – хіба що за винятком народної освіти та піклування про убогих дітей – вона впала незмірно нижче від того рівня, на яке я її зводив у власній уяві».

У цьому Діккенс не виявився самотнім. Америка XIX ст., як і впродовж усієї історії, збуджувала сподіванки і пристрасті, які не узгоджувалися часом з дійсністю, що виявлялася заземленою і складнішою. Навіть простори та розмаїтість країни не допускали спрощених узагальнень, ніби заохочуючи суперечності: Америка поєднувала в

собі і волелюбне, і рабовласницьке суспільство, була нацією експансивних, але примітивних прикордонних районів і водночас міст, де бурхливо розвивалася комерція та промисловість.

ЗЕМЛІ ОБИТОВАНІ

В 1850 р. територія країни охоплювала ліси, рівнини і гори. На широких просторах Союзу, що охоплював 31 штат, мешкали мільйони поселенців. На Сході стрімко розвивалася промисловість. На Середньому Заході і Півдні квітло сільське господарство. Після 1849 р. золоті копальні Каліфорнії потоками вливали в канали торгівлі золото.

Нова Англія та середньоатлантичні штати стали визначальними осередками фабричного виробництва, комерції й фінансів. Основну продукцію цих районів становили тканини, дерево, одяг, машини, вироби із шкіри та вовни. Великого розвитку зазнало судноплавство, і кораблі під американським прапором перетинали океани, перевозючи товари для всіх країн світу.

Південь від Атлантичного океану до річки Міссисіпі і далі виявився відносно компактною політичною одиницею з економікою, що базувалася на аграрному секторі. В економіці Мериленду і Північної Кароліни багато важив тютюн. У Південній Кароліні щедрі врожаї давав рис, а клімат та ґрунти Луїзіани сприяли вирощуванню цукрової тростини. Але провідною культурою Півдня стала бавовна. В 1850 р. американський Південь збирав понад 80 відсотків її світового врожаю. Задля вирощування цих культур, і насамперед – бавовни, використовувалася праця рабів.

Квітнув і Середній Захід з його безмежними преріями та населенням, що нестримно зростало. Європа і давно заселені райони Америки потребували його пшениці та м'яса. Використання машин, що заощаджували ручну працю, – передусім жниварок Маккорміка, – дало змогу піднести обсяги продукції ферм на небачену висоту. Врожай пшениці по країні тим часом сягнув із 35 мільйонів гектолітрів у 1850 р. до майже 61 мільйона в 1860 р., причому більше половини збиралося на Середньому Заході.

Важливим стимулом до збагачення Заходу стали кардинальні зрушення у розвитку транспортних засобів. Так, уже за період з 1850 по 1857 рр. бар'єр Апалацьких гір пробило п'ять залізничних колій, з'єднавши Середній Захід зі Сходом. Ці зв'язки зміцнювали економічні інтереси, що, зрештою, цементували політичну єдність Союзу упродовж 1861–1865 років. Ця експансія залізничної мережі спочатку мало зачепила Південь. Аж наприкінці 1850-х років гори перетнула нескінченна лінія, що сполучила нижню течію річки Міссисіпі з південним узбережжям Атлантики.

РАБСТВО ІРУХ ВІДМЕЖУ- ВАННЯ

Одна з обставин особливо загострювала регіональні та економічні незгоди між Північчю та Півднем: рабство. Обурені величезними прибутками, що нагромаджувалися на Півночі завдяки торгівлі бавовною, жителі Півдня пояснювали своє відставання нестримним збагаченням північних штатів. Водночас жителі Півночі заявляли, що у відносній відсталості південного регіону завинило лише рабство – «дивний інститут», що його Південь розглядав як найістотніший елемент своєї економіки.

Починаючи з 1830 р. послідовно усталюються лінії розмежування щодо рабства. На Півночі зміцнюються аболіціоністські почуття, підтримані рухом за «вільні землі», що слугував потужним гальмом поширенню рабства в західних регіонах, ще не оформлених у штати. Для жителів Півдня 1850-х років рабство виявилось таким станом, в існуванні якого вони картали себе не більше, ніж за свою англійську говірку чи представлені установи. У деяких приморських регіонах рабство на 1850-і роки існувало упродовж 200 років; то дійсно була невід'ємна частина основної галузі економіки регіону.

Працею рабів послуговувалася меншість білих жителів Півдня. У 1860-х роках на території рабовласницьких штатів налічувалося 46 274 плантаторів, причому плантатором вважався лише той, хто мав принаймні 20 рабів. На плантаціях працювало більше половини всіх рабів. Дехто з

вільних фермерів, серед яких 70 відсотків мали менше 40 гектарів землі, володів кількома рабами, та більшість їх не мала взагалі. «Біла біднота» вважалася найнижчою верствою південного суспільства і рабів не тримала. Легко збагнути упереджений захист рабовласництва збоку плантаторів – адже більшість рабів належала саме їм. Проте фермери і біла біднота теж підтримували інститут рабства: вони непокоїлися, що звільнені раби конкуруватимуть з ними за землю. До того ж, наявність армії рабів підносила соціальний статус вільних фермерів і білої бідноти, якого вони не бажали втрачати.

Усупереч тискові громадської думки Півночі, політичні лідери Півдня, а також люди вільних професій та духовництва не просто виправдовували рабство, а ратували за нього. Місцеві публіцисти переконували опонентів, що відносини між капіталом і працею за рабовласницької системи гуманніші, ніж на Півночі, де панує наймана праця.

До 1830 р. побутувала ще давня патріархальна система порядкування плантаціями, коли за рабами наглядав сам господар. Та згодом, коли поширилося на крайньому Півдні промислове вирощування бавовни на великих просторах, господар перестав особисто наглядати за рабами, а наймав наглядачів-професіоналів, служба яких полягала в тому, щоб витискувати з рабів останню краплину поту.

Рабство звичайно базувалося на використанні системи насильницьких засобів та примусу, жорстокі фізичні кари та продаж членів родин були не винятком, а правилом. Найгострішу критику рабства викликало, зрештою, не ставлення окремих господарів і наглядачів до рабів, а кричуще порушення невідчужуваного права людини на свободу.

АБОЛІЦІОНІСТИ

У загальнодержавній політиці населення Півдня домагалося здебільшого захисту і поповнення прибутків, що надходили через використання праці рабів на плантаціях бавовника. До експансії доводилося вдаватися часто, оскільки марнотратне вирощування однієї культури швидко

виснажувало ґрунт, збільшуючи потреби в нових родючих землях. До того ж, Південь дотримувався того погляду, що йому потрібні нові території для нових рабовласницьких штатів, утворити які планувалося для встановлення чисельної рівноваги з штатами Півночі. Північні супротивники рабства сприймали таку позицію південців як змову з метою розширення рабства. І в 1830-х роках їхній опір став шаленим.

Ранній рух проти рабства, що став даниною Американській революції, святкував останню перемогу 1808 року, коли Конгрес заборонив торгівлю рабами з Африкою. Опісля опір чинили здебільшого квакери. Але такий протест був кволий і неефективний, тим часом як нововинайдена бавовноочисна машина та подальша експансія на Захід, зокрема у район дельти Міссисіпі, спричиняли дедалі більший попит на рабів.

Рух аболіціонізму, що зародився на початку 1830-х років, виявився наступальним, безкомпромісним та спрямованим на негайне скасування рабства. Цей напрямок символічно втілювався в особі лідера Вільяма Ллойда Гаррисона, юнака з Массачусетсу, що поєднав у собі героїзм мученика з хрестоносівським запалом демагога. 1 січня 1831 р. Гаррисон випустив у світ перший номер своєї газети «Визволитель», де містилася програмна заява: «Я сумлінно боротимусь за негайне визволення нашої рабської людності... Про це я не можу ні думати, ні говорити, ні писати спокійно... Я проголошую свідомо, що не відступлюся від своїх намірів, не прощатиму нікому, не поверну назад ні на крок, і зрештою мене почують».

«Ударні» Гаррисонові методи збудили мешканців Півночі до боротьби з інститутом, який здавна перебував поза критикою. Він пробував виставити на суд громадськості найвідворотніші вияви рабства, тавруючи рабовласників як мучителів і гендлярів людським життям. Він не визнавав жодного права за господарями та будь-яких компромісів, не терпів ніяких зволікань. Інші аболіціоністи, що не визнавали його тактики, яка зневажала закони, сподівалися, що реформу можна здійснити на правовій основі і мирними засобами. До Гаррисонового долучився також мо-

гутній голос Фредерика Дугласа, раба-утікача, що наелектризував достоту аудиторії Півночі, виступаючи як речник Массачусетського товариства борців проти рабства. Згодом він став редактором аболіціоністського тижневика «Північна зоря».

Одна з тез руху проти рабства включала сприяння рабам у втечах до безпечних закутків на Півночі та за кордон до Канади. Продумана мережа таємних шляхів, прозвана «підземною залізницею», була прокладена в 1830-х рр. по всій території Півночі, але найефективніше діяла на давньому Південно-Західному масиві. Лише в Огайо кількість рабів, яким упродовж 1830 – 1860-х років створили умови для втечі на свободу, сягнула майже 40 тисяч. Кількість місцевих антирабських товариств нестримно зростала, так що на 1840 рік їх налічувалося майже дві тисячі, загальною кількістю членів близько 200 000.

Незважаючи на прагнення аболіціоністів виставити боротьбу проти рабства як справу честі громадянина країни, більшість жителів Півночі трималися осторонь цього руху або активно протидіяли йому. Наприклад, у 1837 р. в Елтоні, штат Іллінойс, натовп забив до смерті видавця-аболіціоніста Елію П. Лавджоя. Але деякі акції жителів Півдня дали змогу аболіціоністам пов'язати проблему рабства з питанням громадянських свобод для білих. 1835 р. розлючений натовп знищив аболіціоністську літературу в поштової конторі міста Чарлстона, штат Південна Кароліна. Заява поштмейстера про те, що він не доставлятиме надалі аболіціоністських матеріалів, викликала загальні дебати в Конгресі. До того ж, аболіціоністи вирішили завалити Конгрес петиціями про заборону рабства в окрузі Колумбія. 1836 р. Палата представників проголосувала за те, щоб автоматично відкладати розгляд подібних петицій, що, власне, означало б їх автоматичне відхилення. Колишній президент Джон Квінсі Адамс, 1830 року обраний до Палати представників, виступив проти цього законодавчого «кляпу», кваліфікуючи постанову як порушення Першої поправки. Палата скасувала постанову 1844 р.

В 1820-х рр. американці сотнями осідали на величезній території Техасу, часто з дарчими грамотами мексиканського уряду на землю. Та їхня чисельність скоро викликала занепокоєння у мексиканських властей, які 1830 року заборонили дальшу імміграцію. 1834 р. генерал Лопес де Санта Анна проголосив у Мексиці диктатуру, а наступного року техасці повстали. Санта Анна розгромив американських повстанців під час знаменної облоги Аламо на початку 1836 р., проте через місяць техасці під командуванням Сема Гаустана в бою при Сан-Хасинто вщент розбили мексиканську армію, захопивши Санта Анну в полон. Майже десятиріччя Техас лишався незалежною республікою, а 1845 р. став двадцять восьмим штатом США.

Мексика розірвала стосунки зі Сполученими Штатами у зв'язку з наданням Техасові статусу штату, найбільш конфліктною зоною виявилися кордони нового штату: Техас претендував на річку Ріо-Гранде, а Мексика доводила, що кордон пролягає далеко на північ, по річці Нуесес. Тим часом переселенці плавом рухалися по території Нью-Мексико і Каліфорнії: американці вважали, що «доля й місія» Сполучених Штатів полягає в тому, щоб вийти до Тихого океану.

Спроби Сполучених Штатів викупити території Нью-Мексико і Каліфорнії виявилися безплідними, а після сутички мексиканських і американських військ на Ріо-Гранде Сполучені Штати 1836 р. розпочали війну. Армія Сполучених Штатів захопила територію Нью-Мексико, підтримавши повстання поселенців у Каліфорнії. Частини американських збройних сил під командуванням Захарія Тейлора вступили до Мексики, здобули перемогу при Монтерей і Буена-Вісті, проте не змогли примусити Мексику пристати до переговорів. У березні 1847 р. американське військо під командуванням Вінфілда Скотта висадилося неподалік Веракруса на східному узбережжі Мексики і після тяжких боїв увійшло в місто Мехіко-ситі. Та лише після зречення Санта Анни Сполучені Штати спромоглися укласти Договір Гваделупе Ільдаго, згідно з яким Мексика поступилася Штатам Південно-Західним регіоном і Каліфорнією за 15 мільйонів доларів.

Ця війна виявилася полігоном для американських офіцерів, яким судилося згодом битися одне проти одного в Громадянській війні. Крім того, вона спричинилася до політичного розколу: віги, супротивники рабства, критикували демократичну адміністрацію Джеймса К. Полка за експансіонізм.

Після закінчення мексиканської війни Сполучені Штати заволоділи величезною територією площею 1,36 мільйона квадратних кілометрів, де нині знаходяться штати Аризона, Невада, Каліфорнія, Юта і частково Нью-Мексико, Колорадо та Вайомінг. Водночас таке надбання містило в собі руйнацію: воно збурило найбільочіше питання в тодішній американській політиці – чи визнають нові території рабовласництво, чи залишаться вільними?

КОМПРОМІС 1850 РОКУ

До 1845 р. здавалося, що рабство полишиться на теренах, де вже пустило корені. Межі його поширення закріплено в Міссурійському компромісі 1820 р., і відтоді не виникало обставин, за яких ці межі можна було б переуступити. Захоплення нових територій відродило віру частини американців у продовження експансії і рабства.

Чимало жителів Півночі сподівались, що рабство, зафіксоване у певних рамках, врешті-решт занепаде і щезне. Виправдовуючи свій спротив можливій з'яві нових рабовласницьких штатів, вони покликались на заяви Вашингтона і Джефферсона, а також Декрет 1787 р., який забороняв поширення рабства на Північний Захід. Техас, що вже визнавав рабство, був кооптований до складу Союзу як рабовласницький штат. Але Каліфорнія, Нью-Мексико і Юта рабства не мали, і коли Сполучені Штати 1846 р. задумали приєднати ці території, думки щодо процедури тут розійшлися.

Екстремісти Півдня закликали віддати землі, що ними поступилася Мексика, рабовласникам. З другого боку, опозиційно настроєні жителі Півночі домагалися, щоб нові регіони було закрито для рабства. Група поміркованих пропонувала означити лінію Міссурійського компромісу

до Тихого океану так, щоб усі штати, розташовані на північ від неї, були вільні, а штати, що пролягли на південь, – рабовласницькі. Ще одна група пропонувала полишити це питання на розсуд народів, власне, уряд має дозволити поселенцям прибувати на нову територію з рабами або без них, як того забажають. Коли ж постане проблема поділу регіону на штати, народ сам її розв'яже.

Громадська думка Півдня зводилася до того, що всі території мають право санкціонувати рабство. Північ заявляла, що жодна територія не має такого права. 1848 р. майже 300 тисяч чоловік підтримали кандидатів Партії вільної землі, яка проголошувала, що найкраща політика спрямована на те, щоб «обмежувати, локалізувати і збавляти інтерес до рабства». Регіони Середнього Заходу і штатів пограниччя – Мериленду, Кентуккі, Міссурі, однак, зазнали ще більшого розколу: там багато хто схилився до «всенародного розсуду» як до компромісу.

У січні 1848 р. в Каліфорнії було знайдено золото, і лише протягом 1849 року туди заявилося понад 80 тисяч поселенців. Проблема статусу Каліфорнії стала вирішальною, адже ясно було, що долю цього регіону Конгрес мав визначити ще до організації там урядування. Увесь народ покладав надії на сенатора Генрі Клея, який вже двічі у критичні періоди залагоджував справи шляхом компромісних пропозицій. І тепер він погамував небезпечну сварку між регіонами за складним і старанно виваженим планом.

Його компроміс (дещо модифікований ухвалою Конгресу) зводився до таких ключових пунктів: 1) Каліфорнія має приєднатися до Союзу на правах штату з вільною (без дозволу на рабство) Конституцією; 2) решта новонабутих земель членується на дві території – Нью-Мексико і Юту – організаційно оформлені без згадки про рабство; 3) претензії Техасу на частину Нью-Мексико можна задовольнити сплатою 10 мільйонів доларів; 4) варто виробити новий механізм повернення утікачів до своїх рабовласників; 5) у федеральній окрузі Колумбія заборонити купівлю і продаж рабів (але не саме рабство). Ці заходи, схвалені Конгресом, набули історичної назви Компромісу 1850 р.

Країна з полегшенням зітхнула. На три роки цей компроміс немовби владнав усі незгоди. Та поступово напруження наростало. Новий закон про рабів-утікачів глибоко вразив багатьох жителів Півночі, і ті відмовилися брати участь у відловлюванні рабів. Навіть наперекір закону, чимало з них допомагали їм у втечах, і «підземна залізниця» запрацювала ще ефективніше і відчайдушніше, ніж доти.

РОЗКОЛОТА НАЦІЯ

1850-і роки у політичній історії США визначаються як десятиріччя невдач, упродовж якого проводирі нації не спромоглися стримати розкол суспільства через рабство. Наприклад, 1852 р. Гаррієт Бічер-Стоу надрукувала «Хатину дядечка Тома» – роман, покликаний до життя подіями, що пов'язані з прийняттям Конгресом закону про рабів-утікачів. Як відомо, спочатку Стоу задумала написати невеличкий нарис, але з часом оповідь переросла в розлогий роман. Вихід його у світ став справжньою сенсацією. За перший рік було продано понад 300 тисяч примірників, і друкарські верстати крутилися цілодобово, щоб задовольнити читацький попит.

Незважаючи на те, що це була мелодрама, сповнена шаблонних образів, «Хатина дядечка Тома» незаперечно довела жорстокість рабства і нездоланий конфлікт між вільним і рабовласницьким суспільствами. Книжка розчулила серця молодшого покоління виборців на Півночі, збудила маси до боротьби проти рабства, апелюючи до людських почуттів, виявляючи соціальне обурення несправедливістю, збуджуючи співчуття до знедолених людей, на яких всюди чатує безжальний визиск.

1854 р. давня проблема рабства на нових територіях постала знов, і суперечності сповнилися ще більшим антагонізмом. Заселення регіону теперішніх Канзасу і Небраски відбувалося стрімкими темпами і, відповідно, зростали вимоги щодо нагального формування урядів територій, згодом – штатів.

За умовами Міссурійського компромісу 1820 р. цей регіон був закритий для рабства. Проте Компроміс 1850 р.

необачно знову зачепив стихлу проблему. Рабовласницькі елементи, що домінували в Міссурі, не бажали, щоб Канзас став вільною територією, оскільки тоді їхній штат мав би трьох вільних сусідів (Іллінойс, Айову і Канзас). Вони остерігалися, щоб їхній штат не присилювали теж стати вільним від рабства. Певний час міссурійці в Конгресі, за підтримкою представників Півдня, блокували всі зусилля щодо організації врядування у цьому регіоні.

Саме тоді Стивен Дуглас, найстарший сенатор-демократ, з Іллінойсу, здійняв бурю, пропонуючи на розгляд так званий «Закон про Канзас і Небраску». Законопроект розлютив абсолютно всіх прихильників «вільної землі». Дуглас доводив, що Компроміс 1850 р., який полишав за Ютою і Нью-Мексико право самим розв'язувати проблему рабства, скасовує Міссурійський компроміс. Згідно з його планом, Канзас і Небраска залишалися територіями, а переселенці мали право ввозити туди рабів. А питання про майбутній статус, якими штатами приєднуватися до Союзу – вільними чи рабовласницькими – розв'яжуть самі жителі.

Північ звинуватила Дугласа в підлещуванні до Півдня з метою здобути в 1856 р. президентство. Проходження законопроекту супроводили запальні дебати. Антирабовласницька преса гнівно осудила його. Священники Півночі картали його. Бізнесмени, ще вчора сповнені приязні до Півдня, стали холодно відступатися від нього. Незважаючи на це, у травні 1854 р. Сенат схвалив Закон про Канзас і Небраску під гуркіт гармат. Коли Дуглас завітав до Чикаго, щоб виступити з промовою на свій захист, судна в гавані спустили прапори до півщогли, а в церквах дзвони не вщухали упродовж години. Десятитисячний натовп здійняв такий гучний лемент, що Дуглас не чув власного голосу.

Прямі наслідки невдалого Дугласового заходу мали неабияке значення. Партія вігів, що зайняла двозначну позицію щодо поширення рабства, пішла на дно політичного моря, і замість неї постала могутня Республіканська партія, яка поставила собі за мету добитися заборони рабства на всій території країни. 1856 р. вона висунула своїм кан-

дидатом Джона Фремонта, експедиції якого на Далекий Захід мали гучну славу. Незважаючи на те, що Фремонт зазнав невдачі на виборах, нова Республіканська партія дістала підтримку на значній території Півночі. Популярні лідери руху за «вільну землю» – Сеймон П. Чейз і Вільям Сьюард – помітно посилили свій вплив на громадську думку в цих регіонах. Поряд з ними з'явилася висока й тонка постать іллінойського адвоката Абрагама Лінкольна.

Наплив до Канзасу і рабовласників з Півдня, і ворожих рабству родин вилився зрештою у збройний конфлікт, і незабаром територію почали називати «закривавленим Канзасом». Інші події прискорили вибух повстання: особливо ганебною виявилася ухвала Верховного суду від 1857 року щодо Дреда Скотта – колишнього раба із штату Міссурі, якого за 20 років до того хазяїн забрав з собою до Іллінойсу і території Вісконсин, де рабство було заборонене Північно-Західним декретом.

Повернувшись назад до Міссурі, Скотт не витримав знущань і подав свій позов, домагаючись звільнення з рабства на тій підставі, що він мешкав останній період на «вільній землі». Верховний суд, де панували вихідці з Півдня, ухвалив, що Скотт взагалі не має права апелювати до суду, адже він не громадянин; що закони вільного штату (Іллінойсу) не стосуються його, оскільки він раніше мешкав у рабовласницькому штаті (Міссурі); що рабовласники мають право перевозити «свою власність» за своїм розсудом на федеральній території, а Конгрес не може обмежити поширення рабства. Таким чином, постанова суду на практиці анулювала всю систему заходів, якими Конгрес упродовж життя цілого покоління намагався владнати проблему.

Постанова щодо Дреда Скотта викликала несамолюбне обурення по всій Півночі. Ще ніколи Верховний суд не зазнавав такого гнівного осуду. Для південних демократів ухвала була знаменною перемогою, бо санкціонувала виправдання рабства на всій території країни.

ЛІНКОЛЬН,
ДУГЛАС
І БРАУН

Абрагам Лінкольн здавна вбачав у рабстві зло. В одній із промов, що виголошена 1854 р. в Пеорії, штат Іллінойс, він заявив, що все законодавство США має сприяти обмеженню та поступовому скасуванню в країні рабства. Захист принципу суверенності населення певної території, на його думку, видається фальшивим, адже рабство на західних територіях зачіпає інтереси не лише місцевих мешканців, але й жителів усіх Сполучених Штатів. Ця промова уславила його на всьому Заході, що тоді бурхливо розвивався.

1858 р. Лінкольн виступив конкурентом Стівену А. Дугласу на виборах до Сенату США від штату Іллінойс. Вихідна фраза першого передвиборного виступу Лінкольна 17 червня означила напрямок розвитку американської історії протягом наступних семи років:

Якщо будинок розколотий сам у собі, він не встоїть. На моє переконання, наша держава не може довівку лишатися напіврабською-напіввільною. Я не вважаю, що Союз розпадеться; я не вважаю, що будинок завалиться, але я вважаю, що він знову стане одним цілим.

У наступні місяці 1858 р. Лінкольн і Дуглас провели сім дебатів. Сенатор Дуглас, на прізвисько «Маленький Велетень», мав поважну репутацію як оратор, але наštовхнувся на гідного суперника – Лінкольна, що красномовно спростував принцип і концепцію суверенітету населення, проголошуваного Дугласом та його співниками. Врешті-решт, Дуглас переміг на виборах з незначною перевагою, та відтоді Лінкольн заявив про себе як один з національних лідерів.

Регіональний конфлікт загострювався. Увечері 16 жовтня 1859 р. Джон Браун, запеклий борець-фанатик проти рабства, який за п'ять років до того замордував захоплених ним п'ятьох канзаських поселенців – прихильників рабовласництва, напав із загonom послідовників на федеральний арсенал у Гарперс-Феррі (в теперішньому штаті Західна Вірджинія). Браун задумав добути там зброю, щоб очолити повстання рабів. Після дводенного бою Браун та рештки його загону були взяті живцем підрозділом морсь-

кої піхоти під командуванням полковника Роберта Е. Лі і були взяті живцем.

Націю охопила паніка. Для багатьох жителів Півдня Браунова спроба справдила найтяжчі їхні побоювання. З другого боку, ревні супротивники рабства славили Брауна як мученика за велику справу. Більшість жителів Півночі затаврували його дії, вбачаючи в них злочинний виступ проти закону і порядку. Брауна судили за змову, державну зраду та вбивство, й стратили 2 грудня 1859 р. До останнього подиху він вірив, що був знаряддям розправи над кривдниками у руках Божих.

РОЗРИВ ІГРО- МАДЯНСЬКА ВІЙНА

На президентських виборах 1860 р. Республіканська партія висунула Абрагама Лінкольна своїм кандидатом. Авторитет партії зріс, коли її лідери заявили, що треба поставити перепони поширенню рабства в країні. Партія пообіцяла також запровадити протекціоністський тариф у промисловості і запряглася добитися схвалення закону про безкоштовне наділення садибами тих поселенців, які сприятимуть розвиткові освоєння Заходу. Демократи виявилися одностайними. Представники Півдня відступилися від партії, висунувши віце-президента Джона Брекенриджа з Кентуккі на пост президента. Стивен Дуглас був обраний кандидатом від північних демократів. Консервативні віги прикордонних штатів, об'єднані в партію Конституційного Союзу, висунули Джона Белла з Тенессі.

Лінкольн і Дуглас змагалися на Півночі, а Брекенридж і Белл – на Півдні. Лінкольн виборов лише 39 відсотків голосів, проте здобув вагому більшість у 180 електорських голосів по всіх 18 вільних штатах. Белл переміг у Тенессі, Кентуккі та Вірджинії. Брекенридж – по всіх інших рабовласницьких штатах, окрім Міссурі, де виграв Дуглас. Незважаючи на мізерні успіхи в електорів, Дуглас відставав у всенародних виборах лише від Лінкольна.

Після обрання Лінкольна на пост президента відокремлення Південної Кароліни від Союзу стало майже фактом. Цей штат давно чекав на подію, яка б згуртувала Пів-

день проти аболіціоністських сил. Щойно прояснилися наслідки проведених виборів, спеціальний з'їзд у Північній Кароліні заявив про те, що «союз, укладений між Південною Кароліною та іншими штатами під назвою Сполучені Штати Америки, цим актом анулюється». 1 лютого 1861 р. відокремилися ще шість південних штатів, 7 лютого зазначені сім штатів прийняли тимчасову Конституцію Конфедерації Штатів Америки. Решта південних штатів залишалась у Союзі.

Майже через місяць, 4 березня 1861 р., Абрагам Лінкольн, новообраний президент Сполучених Штатів, склав свою присягу на вірність народів. У своєму інавгураційному виступі він відмовився визнати відокремлення, заявивши, що цей акт «не має правової сили». Він закликав відновити союзні зв'язки. Та Південь ніби не чув його жадання, і 12 квітня гармати відкрили вогонь по федеральних військах, розташованих у форті Самтер у Чарлстонському порту, штат Південна Кароліна. Розпочалася війна, у якій загинуло американців більше, ніж коли-небудь в іншому воєнному конфлікті.

У семи штатах, що відокремилися, народ радо відгукнувся на звернення обраного президента Конфедерації Штатів Америки Джефферсона Девіса. Тепер обидві сторони напружено вичікували дій рабовласницьких штатів, що доти лишалися лояльними. У відповідь на обстріл форту Самтер, 17 квітня відокремилась Вірджинія, і за її прикладом відступилися також Арканзас, Тенессі та Південна Кароліна. Жоден із штатів не полишав Союзу з таким небажанням, як Вірджинія. Її керівники відіграли провідну роль у перемозі Революції та в створенні Конституції; вона дала нації п'ятьох президентів. З Вірджинією покрокував полковник Роберт Лі, який через вірність своєму штатові відмовився від командування союзною армією. Між змушеною Конфедерацією та північними штатами «вільної землі» лежали суміжні штати Делавер, Мериленд, Кентуккі і Міссурі, які, незважаючи на певні симпатії до Півдня, залишилися вірні Союзові.

Кожна із сторін зачинала війну із надією на блискавичну перемогу. Північ мала явну перевагу з матеріального

погляду. 23 штати, населення яких становило 22 мільйони чоловік, виступали проти 11 штатів, де жило 9 мільйонів. У промисловому відношенні вона мала ще більшу перевагу, що створювало надійну основу для виробництва зброї та бойових припасів, постачання одягу та іншого спорядження. Розвинена мережа залізниць на Півночі збільшувала шанси Союзу у війні.

Певні переваги мав також Південь. Сприятливою виявилася, зокрема, географія: Південь вів оборонну війну на власній території. До того ж, тут краще збереглися воєнні традиції, тому на початковому етапі війни Південь мав у своєму розпорядженні досвідченіших воєначальників.

НА ЗАХОДІ НАСТУП, НА СХОДІ ЗАТРИМКА

Перша велика битва під Бул-Раном, поблизу Вашингтона, відома ще під назвою Перший Манассас, поблизу Вашингтона, розвіяла будь-які ілюзії на швидку перемогу. Крім того, вона стала символом – принаймні на сході Сполучених Штатів – кривавих перемог Півдня, які водночас ніяк не увінчувались вирішальною воєнною перевагою. Протягом перших років, Південь часто виграв битви, та не виграв війни.

Незважаючи на військові невдачі на Сході, сили Союзу спромоглися отримати перемогу і поступальний стратегічний наступ на морі і на Заході. На початок війни більша частка військово-морського флоту перебувала в руках Союзу, проте ці сили виявилися розпорошеними і слабкими. Військово-морський міністр Гідеон Веллз ужив нагальних заходів для його зміцнення. Тоді Лінкольн оголосив блокаду південного узбережжя. Хоча спочатку ефективність блокади була мізерною, до 1863 року майже припинився вивіз бавовни до Європи та імпортування бойових припасів, одягу, а також медичних засобів, яких нагально потребував Південь.

Тим часом далекоглядний командуючий флотом Девід Фаррагат здійснив дві блискучі операції. Спочатку флот Союзу увійшов до гирла Міссисипі, примусивши здатися найбільше місто Півдня – Новий Орлеан. Завдяки іншій

йому вдалося продертися через укріплений вхід до затоки Мобіл, що в Алабамі, захопити конфедератський панцерний корабель і перекрити вхід до порту.

У долині Міссисипі сили Півночі здобували перемоги одну за одною. Пролом довгої лінії оборони конфедератів в Тенессі дав змогу захопити майже всю західну частину штату. Після облоги важливого порту Мемфіс на Міссисипі, війська Союзу просунулися на 320 км, сягнувши у серце Конфедерації. Очолювані мужнім генералом Улісом Грантом, війська Союзу героїчно витримали несподівану конфедератську контратаку при Шайло на урвищах річки Тенессі, затято утримуючи свої позиції до прибуття підкріплення. Втрати живої сили під Шайло докотилися 10 тисяч з обох сторін – такого кровопролиття у боях американці досі ще не зазнавали. Та це був лише початок побоїща.

У Вірджинії, навпаки, війська Союзу зазнавали поразки за поразкою. Ряд кровопролитних атак, здійснених на конфедератську столицю Ричмонд, завершилися черговою невдачею. Конфедерати мали дві великі переваги: їхні оборонні позиції були оточені численними річками, що перетинали дороги з Вашингтона до Ричмонда. До того ж, вони мали двох славетних генералів – Роберта Лі і Томаса Стонволла Джексона, які на початку війни затьмарили перших союзних воєначальників. 1862 р. командувач союзними військами Джордж Макклеллан ще раз спробував захопити Ричмонд, але в семиденних боях з 25 червня по 1 липня його військо щоразу відступало назад; обидві сторони зазнали непоправних втрат.

Після перемоги конфедератів у другому бою під Бул-Раном, що дістав назву Другий Манассас, Лі перейшов річку Потомак і вступив до Мериленду. Макклеллан знову не виявив належної рішучості, хоч був поінформований, що Лі розділив свою армію навпіл, а тому мав значно менше солдатів. Союзна і конфедератська армії вступили у бій на річечці Антіетам, поблизу Шарпсбурга, штат Мериленд, 17 вересня 1862 р. Це був найкривавіший день війни: з обох сторін загинуло понад 4 тисячі солдатів і 18 тисяч було поранено. Незважаючи на свою чисельну перевагу, Мак-

квеллан не спромігся прорвати бойові стани Лі і розпочати атаку, через що Лі зміг безперешкодно відступити за річку Потомак з усією армією. Беручи до уваги такі неприпустимі для воєначальника прорахунки, Лінкольн зняв Макквеллана з посади.

Хоч Антіетамський бій не відіграв вирішальної ролі в розвитку військових подій, наслідки його мали велику політичну вагу. Великобританія і Франція, що обидві вже збиралися визнати Конфедерацію, відклали своє рішення, і Південь не здобув дипломатичного визнання. Південь не дістав від Європи і економічної допомоги, якої так відчайдушно домагався.

Лінкольн скористався з наслідків Антіетаму, випустивши попередню Прокламацію визволення, яка оголошувала, що з 1 січня 1863 року всі раби в штатах, повсталих проти Союзу, вільні. На практиці Прокламація не дала глибоких наслідків; вона звільнила рабів лише в штатах Конфедерації, не зачіпаючи рабства у штатах пограниччя. Проте з політичного погляду це означало, що скасування рабства поруч із збереженням Союзу стало заповітною метою його воєнних зусиль.

Остаточна Прокламація визволення, випущена 1 січня 1863 р., дозволяла набирати чорних американців до союзного війська, чого проводирі аболіціоністів – такі як Фредерик Дуглас – домагалися вже на початку збройного конфлікту. Насправді армії Союзу вже приймали до себе рабів-утікачів, але, згідно з Прокламацією визволення, вони набрали й вишколили полки чорних солдатів, що згодом відзначалися в боях від Вірджинії до Міссисіпі. Майже 178 тисяч американців африканського походження служили в Кольорових військах США і 29 500 – у союзно-му Військово-морському флоті.

Незважаючи на політичні переваги, здобуті завдяки Прокламації визволення, воєнні перспективи Півночі на сході лишалися неясними, поки армія Лі на півночі Вірджинії громила союзну армію на Потомакі: спочатку під Фредериксбургом, штат Вірджинія, в грудні 1862, а потім при Чанселлорсвіллі – в травні 1863 р. І хоча Чанселлорсвіль продемонстрував одну з найблискучіших військових

перемог, він завдав Лі тяжкого удару у зв'язку із втратою найдорожчого помічника – генерала Стонволла Джексона, помилково застреленого своїми ж солдатами.

ВІД
ГЕТТИС-
БЕРГА ДО
АППОМА-
ТОКСА

Та жодна з конфедератських перемог не стала вирішальною. Федеральний уряд просто накопичував збройні сили і робив нові спроби. Сподіваючись, що нищівний розгром Півночі під Чанселлорсвіллем надасть йому нову перевагу, Лі у липні 1863 р. спрямував військо на північ, у Пенсильванію, приступивши до околиць столиці штату міста Гаррисберга. Великі союзні сили зупинили похід Лі під Геттисбергом, і там у титанічній триденній битві – найбільшій у Громадянській війні – конфедерати мужньо намагалися прорвати позиції союзних військ. Та їх спіткала невдача, і ветерани Лі з важкими втратами відступили до Потوماку.

Під Геттисбергом полягло понад 3 тисячі союзних солдатів і майже 4 тисячі конфедератів; поранених та втрачених без вісти з обох боків налічувалося понад 20 тисяч. 19 листопада 1863 р. Лінкольн відкрив нове національне кладовище під Геттисбергом чи не найушлявленішою своєю промовою. Короткий виступ він завершив промовистими словами:

...ми запевняємо, що ці люди віддали своє життя не марно, що в нашій нації під рукою Божою ще раз зродиться свобода і що самоврядування народу й для народу не щезне з лиця землі.

На Міссисіпі наступ Союзу був заблокований при Віксбергу, де конфедерати закріпилися на високих скелях, недоступних для атаки з кораблів. На початку 1863 р. Грант почав обходити Віксберг з півдня і зі сходу й піддав конфедератські позиції півторамісячній облозі. 4 липня він заволодів містом, узявши в полон найсильнішу конфедератську армію заходу. Тепер річка була вся в руках Союзу. Конфедерацію розітнули навпіл, припинивши доставку припасів з Техасу та Арканзасу. Перемога Півночі під Віксбергом і Геттисбергом у липні 1863 р. стала поворот-

ним моментом у війні, хоча кровопролитні бої тривали ще понад півтора року.

Після цього Лінкольн відкликав Гранта на схід, зробивши його головнокомандувачем союзними силами. У травні 1854 р. Грант просунувся у глибину Вірджинії і вступив у двобій з армією Лі у триденній «битві в Пушці». Втрати з обох боків були затяжкі, але Грант не вдався до відступу. Натомість він спробував обійти Лі з флангу, розтягуючи конфедератські позиції і відбиваючись артилерією та піхотними атаками. «Пропоную вести бої в такий спосіб хоч би й ціле літо», – заявив союзний командувач під Спотсильванією під час п'ятиденних кривавих боїв, загалом характерних на східному фронті протягом майже року.

На заході союзні сили навесні 1863 р. перемогли під Чаттанугою і при горі Лукаут і взяли контроль над Тенесі, відкривши генералові Вільяму Шерману шлях для вступу в Джорджію. Шерман, маневрами уникнувши боїв з кількома невеликими конфедератськими угрупованнями, захопив столицю штату Атланту і вирушив до Атлантичного узбережжя, руйнуючи на шляху залізниці, фабрики, склади та інші об'єкти. Його люди, втративши зв'язки зі своїми пунктами постачання, захоплювали продовольство у сільських районах. Полишаючи узбережжя, Шерман вирушив на північ, і в лютому 1865 р. оточив Чарлстон у Південній Кароліні, де пролунали перші постріли війни. У колі союзних генералів Шерман чи не найкраще усвідомлював, що зламати волю і деморалізувати Південь не менш важливо, ніж розгромити його армії.

Тим часом Грант дев'ять місяців тримав у облозі Пітерсберг у штаті Вірджинія, аж поки Лі в березні 1865 р. залишив і Пітерсберг, і конфедератську столицю Ричмонд, намагаючись відступити на південь. Та було вже запізно. 9 квітня 1865 р. Лі, оточений величезною союсною армією, здався Грантові в будинку аппоматокського суду. І, незважаючи на те, що поодинокі сутички в інших місцях тривали ще упродовж місяців, Громадянська війна завершилася.

Умови здачі в Аппоматоксі були гуманними, і Грант, повертаючись із зустрічі з Лі, вгамовував збуджені викри-

ки своїх солдатів нагадуванням, що «відтепер бунтівники – знов наші співвітчизники». Боротьба за незалежність Півдня була програна, та її герой Роберт Лі викликав захоплення всієї нації блискучим талантом полководця і витримою та стійкістю в поразці.

БЕЗ ЗЛОБИ НА ІНШИХ

На Півночі війна породила величнішого героя в особі Абрагама Лінкольна – діяча, що над усе прагнув спаяти воєдино Союз не насиллям і карами, а теплотою та гуманізмом. 1864 р. його було обрано президентом на повторний термін після перемоги над конкурентом Джорджем Макклелланом, генералом, якого Лінкольн звільнив після Антієтама. Друге інавгураційне звернення Лінкольна завершувалося словами:

...Без злоби на інших, з милосердям до всіх, упевнившись у власній правоті, що її відкриває нам Бог, намагаюся завершити розпочату справу: загоїти рани нації, оточити піклуванням тих, хто зніс весь тягар війни, їхніх вдів і сиріт... зробити все для того, аби забезпечити справедливий і тривкий мир у країні та з усіма державами.

Через три тижні (і два дні після капітуляції Лі) Лінкольн оприлюднив свою останню політичну промову, в якій виклав широкі плани реконструкції держави.

14 квітня президент провів засідання Кабінету, що стало для нього останнім. Того вечора разом із дружиною і гостями – молодим подружжям – він прийшов на виставу до Театру Форда. Там, у президентській ложі, його смертельно поранив актор з Вірджинії Джон Вілкс Бут, озлоблений поразкою Півдня. Через кілька днів переслідуваний Бут був убитий в одному із селищ Вірджинії. Його спільників теж схопили і стратили.

Вранці 15 квітня Лінкольн помер у своїй спальні на першому поверсі будинку, що розташований навпроти театру Форда. Поет Джеймс Рассел Ловелл писав:

Ще ніколи так, як тоді, сповненого тривоги квітневого ранку, стільки людей не лили сліз у зв'язку із смер-

то цієї людини, якої ніколи не бачили: немовби забрали від них супутного друга, полишивши натомість холоднечу і морок. Ще ніколи похоронні панегірики не виявлялися такими промовистими, як ті співчутливі погляди, що ними безмовно перекидалися незнайомі люди, перестрівшись того дня. Їх прості змужнілі серця втратили щось рідне.

Перше велике завдання, яке чекало свого вирішення на переможній Півночі – тепер уже під проводом віце-президента Ендрю Джонсона, південця, що лишився вірний Союзові, – зводилося до визначення статусу штатів колишньої Конфедерації. Президент Лінкольн уже заклав для цього певні основи. На його думку, народ південних штатів ніколи формально не відокремлювався, його просто збили з праведної дороги деякі нелояльні громадяни, підмовивши на спротив федеральній владі. І, зважаючи на те, що ця війна спровокована окремими особами, федеральний уряд матиме справу з цими особами, а не з цілими штатами. Крім того, ще 1863 р. Лінкольн заявив, що коли у будь-якому із штатів 10 відсотків виборців, які брали участь у голосуванні 1860 р., сформують уряд, лояльний до Конституції США, визнаючи закони Конгресу та прокламації президента, він визнає такий уряд як законний.

Конгрес заперечив право Лінкольна розв'язувати цю справу без консультацій з ним. Деякі члени Конгресу домагалися суворой кари для всіх штатів колишньої Конфедерації. Ще до завершення війни у Вірджинії, Тенессі, Арканзасі і Луїзіані були сформовані нові уряди.

Щоб розв'язати одну з головних проблем – визначити становище колишніх рабів – Конгрес у березні 1865 р. заснував для опіки над американцями африканського походження та їхнього усамостійнення Бюро у справах невільників, що отримали свободу. А в грудні того ж року Конгрес ратифікував Тринадцяту поправку до Конституції США, яка скасувала рабство.

Протягом літа 1865 р. Джонсон продовжував втілювати в життя Лінкольнову програму реконструкції з незначними змінами. Президентським указом він призначив губернаторів у кожному з колишніх конфедератських шта-

тів і своєю волею відновив політичні права багатьох громадян-південців, скориставшись президентським правом на помилування.

У визначений час у кожному з колишніх конфедератських штатів були скликані з'їзди з метою скасування декретів, що стосувалися відокремлення, анулювання військового боргу і укладення нових конституцій штатів. Згодом у кожному штаті губернаторами стали місцеві прибічники Союзу, уповноважені скликати з'їзди лояльних виборців. Джонсон закликав усі з'їзди анулювати відокремлення, скасувати рабство, відмовитися від сплати всіляких позичок, наданих для підтримки Конфедерації, і ратифікувати Тринадцяту поправку. Наприкінці 1865 р. цей процес, за деякими винятками, був завершений.

РАДИКАЛЬНА ПЕРЕБУДОВА

І Лінкольн, і Джонсон передбачали, що Конгрес правомочний буде позбавити конгресменів Півдня місць у Сенаті США або Палаті представників згідно з положенням Конституції, що проголошує: «Кожна палата має бути суддею... стосовно своїх власних членів». Це питання стало, коли під проводом Тадеуса Стивенса деякі конгресмени (відомі як «радикальні республіканці») задумали покарати Південь, відмовившись надати місця обраним там сенаторам і представникам. Упродовж наступних місяців Конгрес розробив план Реконструкції Півдня, зовсім не схожий на той, який розпочав Лінкольн і розвивав далі Джонсон.

Ті члени Конгресу, які ратували за те, що чорним американцям слід надати повне громадянство, поступово здобували широку підтримку громадськості. До липня 1866 р. Конгрес ухвалив закон про громадянські права і призначив нове Бюро у справах невільників, що отримали свободу – обидва заходи покликані були не допустити расової дискримінації збоку законодавчих органів штатів. Далі Конгрес прийняв Чотирнадцяту поправку до Конституції, яка проголосила, що «всі особи, народжені або натуралізовані в Сполучених Штатах та підлеглі їхній юрисдик-

ції, є громадянами Сполучених Штатів і тих штатів, де вони мешкають», касуючи в такий спосіб постанову про Дреда Скотта, що заперечувала право рабів на громадянство.

Законодавчі збори південних штатів, за винятком Теннессі, відмовилися ратифікувати цю поправку; деякі проголосували проти неї одностайно. До того ж, після війни законодавчі збори південних штатів почали видавати закони про чорне населення з метою знову вдягти на щойно звільнених рабське ярмо. Ті закони у кожному штаті були різні, проте збігалися в деяких пунктах, як-от: чорні мусили підписувати щорічні трудові угоди, за порушення яких накладався штраф, а дітей в обов'язковому порядку віддавати в науку, причому хазяї могли застосовувати тілесне покарання. Що ж до безпритульних і волоцюг, їх просто могли продати господарю на службу, якщо вони не мали чим сплатити великий штраф за бродяжництво.

Деякі угруповання Півночі домагалися втручання у справу з метою захистити права чорних на Півдні. Згідно з Законом про Реконструкцію від березня 1867 р., Конгрес, незважаючи на створені в південних штатах уряди, розділив Південь на п'ять округ, поставивши над ними військову адміністрацію. Постійний військовий нагляд передбачалося усувати в тих штатах, які запровадять громадянські уряди, складуть присягу на лояльність, ратифікують Чотирнадцяту поправку і приймуть виборче право для афроамериканців.

Поправка була ратифікована 1868 р. П'ятнадцята поправка, ухвалена Конгресом наступного року і ратифікована законодавчими органами штатів у 1870 р., містила положення про те, що «громадяни Сполучених Штатів не повинні позбавлятися виборчих прав чи обмежуватися в них Сполученими Штатами або окремими штатами на підставі раси, кольору шкіри чи колишнього перебування в рабстві».

Те, що Президент Джонсон вдавався (хоча й безуспішно) до права вето, намагаючись заблокувати законодавство, що вимагало захисту звільнених рабів та позбавляло колишніх конфедератських лідерів права обіймати офіційні посади, розлютило радикальних республіканців у

Конгресі. Незабаром антипатія Конгресу до Джонсона зросла настільки, що вперше в історії Америки була призначена процедура імпічменту президента, тобто усунення його з посади.

Головна провина Джонсона виявилася у вчиненні опору каральній політиці Конгресу та нестриманість у критичних висловах про дії законодавців. Найсерйознішим звинуваченням, що його могли висунути супротивники, було те, що наперекір Законові про терміни повноважень (що вимагав отримання попередньої згоди Сенату на усунення з посади особи, кандидатура якої затверджена Сенатом), він змістив з поста військового міністра, непохитного прибічника Конгресу. Слухання справи в Сенаті, однак, довели, що Джонсон формально не перебільшив своїх повноважень, усуваючи з посади члена кабінету. Було також вказано на ще важливішу деталь: якби імпічмент удався, це створило б небезпечний прецедент усунення президента з посади через незгоду з більшістю членів Конгреса. Спробу імпічменту було відхилено невеликою перевагою в голосах, і Джонсон залишився на посаді до закінчення терміну.

У червні 1868 р. Конгрес, згідно з Законом про військову реконструкцію, знову прийняв Арканзас, Північну Кароліну, Південну Кароліну, Луїзіану, Джорджію, Алабаму і Флориду до Союзу. У цих поновлених штатах губернаторами, членами палат представників та сенаторами було обрано здебільшого так званих «саквояжників» – вихідців з Півночі, що прибули на Південь у повоєнний період, щоб нажити політичний капітал, часто в супрязі з нещодавно звільненими чорними американцями. У законодавчих зборах Луїзіани і Південної Кароліни чорні кандидати вибороли більшість місць. Останні три південні штати – Міссисіпі, Техас та Вірджинія – врешті-решт теж прийняли умови Конгресу і були поновлені в Союзі 1870 р.

Чимало білих жителів Півдня, зважаючи на загрозу своєму політичному і соціальному пануванню, вдалися до неправочинних дій, спрямованих проти надання рівних прав чорному й білому населенню країни. Акти насильства проти чорних американців зачастішали. 1870 р. наростання заворушень спричинилося до прийняття Закону про нагляд,

що суворо карав тих, хто посягав на громадянські права визволених рабів.

**КІНЕЦЬ
РЕКОН-
СТРУКЦІЇ**

Зплином часу дедалі ставало очевидніше, що проблем Півдня не можна розв'язати суворими законами та ворожим ставленням до колишніх конфедератів. У травні 1872 р. Конгрес ухвалив закон про загальну амністію, що реабілітував у політичних правах усіх прихильників конфедерації за винятком близько п'ятисот осіб.

Поступово південні штати стали просувати на службу членів Демократичної партії, відтискуючи так звані «саквояжницькі» уряди та відлякуючи чорне населення від участі у виборах і спробах посісти державні посади. На 1876 р. республіканці залишалися при владі лише в трьох південних штатах. За домовленістю з демократами, що визначила неоднозначні результати президентських виборів на користь Резерфорда Гейза, республіканці дали обіцянку завершити «Радикальну Реконструкцію», полишаючи, таким чином, більшу частину Півдня в руках Демократичної партії. 1877 р. Гейз вивів з Півдня останні частини урядових військ, мовчки зрікшись федеральної відповідальності за громадянські права чорних американців.

Південь продовжував залишатись регіоном, спустошеним війною, обтяженим заборгованостями внаслідок некомпетентного правління, деморалізованим десятиліттям міжрасової боротьби. На жаль, маятник національної расової політики хитнувся від одних крайнощів до інших. Якщо раніше уряд суворо карав білих лідерів Півдня, тепер він заплішував очі на нові форми приниження й дискримінації чорного населення. Остання чверть сторіччя позначилася поширенням у південних штатах дискримінаційних законів - про сегрегацію громадських шкіл, заборону чи обмеження доступу для негрів до таких громадських місць і закладів, як парки, ресторани й готелі. Крім того, багато хто з чорношкірих громадян фактично втратив право голосу внаслідок того, що запроваджувався

виборчий податок; частим явищем стали також несанкціоновані тести на писемність.

Якщо колізії Громадянської війни були сповнені високого драматизму й моральної ясності, то Реконструкція в оцінках істориків явила похмурий період політичних конфліктів, корупції та регресу. Рабам даровано свободу, але не рівність. Північ не спромоглася задовольнити економічні потреби звільнених рабів. Такі заходи, як створення бюро у справах звільнених рабів, не відповідали нагальним потребам колишніх рабів у інститутах, які могли б забезпечити їх політичними та економічними правами або ж просто захистити від насильства і залякування. Власне, офіцери федеральної армії, як і самі службовці Бюро у справах невольників, що отримали свободу, часто виявлялися расистами. Чорне населення Півдня перебувало у цілковитій залежності від цих білих півничан, тому що білі Півдня об'єднувалися в такі організації, як Ку-Клукс-Клан, щоб залякувати чорношкірих та чинити їм всілякі правові перешкоди. Не маючи засобів до самостійного економічного існування, багато колишніх рабів поповнювали армію фермерів-орендарів на землях, що перебували у власності колишніх господарів, і таким чином потрапляли в зачароване коло злиднів, яке не поривалося ще довго і в XX сторіччі.

Звичайно, період Реконструкції ознаменувався успіхами у відбудові економіки південних штатів, спустошених війною, розширенні системи громадських послуг, особливо від часу запровадження вільних народних шкіл для чорних і білих. Проте непоступливість Півдня часто зводилася до того, що виставлялися на щит приклади корупції (не такі вже й рідкісні на тогочасному Півдні) задля повалення радикальних режимів. Невдача Реконструкції засвідчила, що боротьба чорних американців за рівність і свободу відкладається до XX ст., коли вона становитиме проблему для всієї Америки, а не лише для Півдня.

МИРНІ ДЕМОКРАТИ, «МІДНОГОЛОВІ» І КОЛОТНЕЧА ЧЕРЕЗ ЗАКОНОПРОЕКТИ

Перебуваючи на посту президента країни, Абрагам Лінкольн зіткнувся із серйозною опозицією його державній і воєнній політиці. Навіть на Півночі Громадянська війна так порізила людей, поглинувши чимало людських жертв і коштів, що навряд чи можна було чекати іншого.

Опозиція Лінкольну природно сформувалася в Демократичній партії, кандидат від якої, Стивен Дуглас, здобув 44 відсотки голосів населення вільних штатів на виборах 1860 року.

Сила опозиції наростала і спадала залежно від успіхів Півночі на бойовищах. Проте перше незадоволення військовими операціями і, як наслідок, особою Лінкольна виявили не демократи, а Конгрес, який у грудні 1861 р. створив Об'єднаний комітет ведення війни, що провів розслідування невдач Союзу під Бул-Раном і Болз-Блафом. Будучи орудою в руках радикальних республіканців, Об'єднаний комітет підштовхував адміністрацію Лінкольна до агресивних замірів у війні та рішучого визволення рабів.

Як і слід було сподіватися від партії «народної суверенності», деякі демократи вважали, що масштабна війна за відновлення Союзу не є виправданою. Ця група стала відома як «мирні демократи». Їхні країні елементи прозвані «мідноголовими».

В обох фракціях – і «війни», і «миру» – лише дехто з демократів вважав, що визволення рабів варте крові населення Півночі. Власне, антивизвольний рух досить довго був партійною політикою. Наприклад, 1862 р. фактично кожен демократ у Конгресі голосував проти скасування рабства в окрузі Колумбія і заборони його на інших землях.

Великий опір чинила також трудяща маса, передусім ірландці і німці-католики, які остерігалися масового переселення нещодавно визволених чорних. Розпалені такими почуттями, у містах Півночі 1862 р. вибухнули расові заколоти.

Січнева 1863 р. Прокламація визволення засвідчила, що скасування рабства стало одним із невідкладних завдань Лінкольна у війні. На Півночі це сприйняли по-різному. Скажімо, в Індіані та Іллінойсі законодавчі збори штатів ухвалили закони, що закликали до миру з конфедератами та анулювання «лихої», нелюдяної й нечестивої Прокламації.

Складне становище на Півночі у період війни змусило Лінкольна у вересні 1862 р. призупинити чинність рфизуфы сцкзгы і ввести в дію військовий режим стосовно тих, хто ухилився від регулярної служби або ж допомагав бунтівникам. Такий відступ від цивільного законодавства, хоча й конституційно виправданий у період кризи, дав ще один привід демократам критикувати президента. Військовий міністр Едвін Стентон втілював закони воєнного часу напрочуд рішуче, і тисячі людей – здебільшого прихильники південців та демократів – були заарештовані.

Дефіцит людських резервів для армії Союзу спричинився до появи першого в історії США закону про обов'язковий призов. Запровадження

цього закону 1863 р. для «заохочення» вступу до війська посіяло ще більшу настороженість і протести серед мас. Надзвичайний опір чинили «мідноголові» Пенсильванії, Огайо, Індіани та Вісконсину, куди задля його реалізації довелося відрядити федеральні війська.

Слід зауважити, що мобілізований до війська міг відкупитися за 300 доларів, що становило в сумі річний заробіток некваліфікованого робітника. Це посилювало враження, підтримуване в деяких частинах федерації, що «багатий воює, а б'ється бідняк».

Найпотужніший опір призову було вчинено влітку 1863 р. у Нью-Йорку – цитаделі Демократичної партії, де напередодні замордували кількох службовців призовних пунктів. В липні групу чорних привезли до міста під охороною поліції, щоб замінити страйкарів-ірландців – портових вантажників. Водночас службовці провадили непопулярний призов за лотерейним принципом. Збіг обох заходів викликав чотириденне заворушення, протягом якого було зруйновано декілька негритянських кварталів, призовних пунктів та протестантських церков. Внаслідок загинуло щонайменше 105 чоловік. Безчинства стихли після прибуття з Геттисберга кількох полків армії Союзу.

Того ж року точився найвідоміший цивільний процес Громадянської війни. Винуватцем був Клемент Валландигам, який задумав стати губернатором Огайо як кандидат від Демократичної партії. Намагаючись зміцнити свій авторитет, Валландигам ігнорував місцеву воєнну заборону «зрадницької діяльності» і чинив напади на політику Лінкольна, агітуючи за припинення війни і ведення переговорів, називаючи її «війною за свободу чорношкірих і поневолення білих». Невдовзі союзні солдати вдерлися до його оселі і заарештували його.

Демократи та, власне, й дехто з республіканців негайно опротестували законність арешту Валландиґама. У відповідь Лінкольтн вислав його на конфедератську територію, де Валландигам справді одержав своє призначення. Незабаром, перебравшись до Канади, він розпочав галасливу, але безуспішну кампанію.

Незважаючи на перемогу союзних військ під Віксбергом і Геттисбергом у 1863 р., кандидати «мирних» демократів продовжували спекулювати на незгодах нації та расових почуттях. Загалом настрої Півночі був такий, що Лінкольтн не вірив у своє переобрання на виборах у листопаді 1864 р.

Кандидатом у президенти від демократів був генерал Джордж Макклеллан, якого Лінкольтн два роки тому змістив із посади командувача Поттомаською армією. Макклелланів кандидат у віце-президенти виявився близьким співником Валландиґама. Та, всупереч сподіванням демократів, Макклеллан відмовився переслідувати мету партії – добиватися переговорів щодо припинення війни. Як би там не було, маючи перед собою перспективу перемоги, Лінкольтн легко взяв гору над Макклелланом, виборовши явну перевагу у всіх північних штатах, окрім Нью-Джерсі і Делавера.